

תמורה כו

תמורת עולה תמורת שלמים

א] אם לכך נתכוין בתחילה – הראב"ד (פ"ג תמורה ה"ג) כתב שבדקין אותו אם כך היה דעתו בתחילה, וכ"כ השטמ"ק (כו. אות ג'). והא דבעינן שיהא דעתו מתחילה הוא משום דלא מהני חזרה תכ"ד בהקדש ובתמורה, וכדעת הרמב"ם [ע"י במשנ"ת לדף כה:]. אבל בב"ק (עג:) מבוי דרי יוסי סובר דמהני חזרה בתכ"ד קטן ולא בתכ"ד גדול, ולפ"ז פירשו התוס' שם (ד"ה תרל) ובזבחים (ל. ד"ה אמר) שאינו תלוי בכוונתו, אלא אם חזר בו בתכ"ד קטן, דאז נראה שהיה דעתו מתחילה לכך.

ב] ברש"י (כה: ד"ה דבריו) כתב דמייירי שהעולה והשלמים הם לפניו, ועד"ז כתב בזבחים (ל. ד"ה הרי זו), וז"ל, שהעמיד בהמת חולין אצל שתים אחת עולה ואחת שלמים, עכ"ל. ומשמע מדבריו דדוקא בכה"ג הוי תמורה, ותמוה מן המשנה להלן (כו:): שיכול להמיר גם על מה שיש לו בבית. ובספר טל תורה (עמ' מו) תירץ דאף שאפשר להמיר גם על בהמות שיש לו בביתו, אבל הכא אם שניהם הוו בביתו, היה צריך לומר הרי זו תמורת עולה ותמורת שלמים שיש לי בביתי, וכיון שאין הדיבור נגמר אלא עד סוף דיבורו, אז לכ"ע נתפס אף בגמר דבריו.

ג] בגמ' (כו.) מבוי דמח' ר"מ ור' יוסי במתני' הוא שיש להוכיח בדעתו שרוצה שתחול זו ואח"כ תחול זו [ר' מאיר], ור' יוסי אומר שאין זה מוכח. והתוס' (ד"ה האומר) הק' דהא בכ"ד מבוי שנחלקו ר"מ ור"י אם תפוס לשון ראשון או אם נתפס אף בגמר דבריו, כמו בהיא שלמים וולדה עולה, או בחצי תמורת עולה וחצי תמורת שלמים. ותירצו דדוקא הכא שיש סתירה גדולה בעיקר דיבורו, לא היה ר"מ סובר תפוס לשון ראשון שהרי מסתמא התכוין לשניהם, ולהכי בעינן להוכיח מדלא קאמר 'תמורת עולה ושלמים'. ולכוא' לדבריהם יוצא ב' מחלוקות בין ר"מ ור' יוסי.

חציה תמורת עולה חציה תמורת שלמים

בתוס' (ד"ה האומר) הק' בטעמא דר' מאיר דכולה תמורת עולה, דהלא ר"מ לית לי' פשטה, ותירצו דשאני חציה דהוי כאבר שהנשמה תלויה בה. והק' עוד דהא לגבי תמורה לא אמרינן תמורה כמבוי לעיל (י.), ותירצו דר"מ סובר כר' יוסי דהיכא דשייך פשטה, שפיר אמרינן תמורה ע"י פשטה. ותירצו עוד דשאני חציה שאין בזה חסרון של איברים. ונפ"מ גדולה בין הדרכים היכא שממיר מחצי בהמת [קרבן], דלדרך הראשונה של התוס' לא מהני, שהרי לא שייך בזה פשטה, ואילו לדרך השניה של התוס' שפיר מהני כיון דחציה אין בה חסרון של איברים.

ובעיקר מש"כ התוס' דחצי שאני, ילה"ע דהא אכתי ל"ה בהמה שלימה, ובפשטות צ"ל שלמדו דגדר הפסוק דל"ב "בהמה", אלא בעיקר בא למעט דאיברים לא מהני, וחצי לא חשיבא איברים, דחצי יצא מכלל מקצת. אבל החזו"א (בכורות סי' כז סק"י"ב ד"ה וכתבו) כתב דמש"כ התוס' דחציו שאני הוא דוקא אם לא ייחד חצי מסוים, אבל אם אמר חציו הצפוני עולה, הרי"ז בכלל איברים.

והגרי"ז (פ"ג תמורה ה"ג) האריך להוכיח בדעת הרמב"ם דס"ל כתירוץ הראשון של תוס', דמהני דוקא מדין פשטה, שהרי מבוי בתוספתא [שהובא ברמב"ם] שאין ממירין מבהמה שהיא חציה עולה וחצי חולין וגם אין ממירין עליה, והרי לפי תוס' דחצי לא חשיב איברים, אמאי לא מהני התמורה, אע"כ דלעולם גם בחצי יש חסרון של איברים, עיי"ש.

חציה עולה וחציה חטאת

א] פרש"י דתמות משום שאינו מחוייב חטאת. והתוס' הק' עליו מפ"ק דנדריים (ו.) שאם אינו מחוייב חטאת, אין יכול להפריש חטאת. אבל נראה דרש"י סובר דכוונת הגמ' התם שאין יכול להקריב חטאת, אבל לעולם נתפס עליו קדושת חטאת, אלא היא הולכת למיתה. וכ"כ המפרש בנדריים שם, ורש"י הנדפס במנחות (פ.), וכ"כ השער המלך (פ"י"ד מעה"ק ה"ח) בשם מהר"י איגרס, וע"ע קה"י (נדריים סי' ז').

ולא נתבאר ברש"י הטעם שתמות, והרי אי"ז מחטאות המתות. וברגמ"ה כתב כרש"י והוסיף דהוי כחטאת שמתו בעליה [עיי"ש בהגה"ה], והביאור [וכ"כ בספר מנחת אברהם] ע"פ הא דאיתא בנזיר (כא:): דנזירה שהפרישה חטאת והפר לה בעלה דהוי כחטאת שמתו בעליה, והיינו דחטאת שמתו בעליה הוא שהבעלים אינם בני כפרה כלל שאין כפרה למתים, וה"ה בהפר לה בעלה שכבר אינה נזירה כלל, ואילו חטאת שכיפרו בעליה הוא היכא שהבעלים הם בני כפרה צריכים כפרה אלא שנתכפרו באחר [ולחכי לא אזיל למיתה בכל גווני], וא"כ הכא שאינו מחוייב חטאת הר"ז דומה לחטאת שמתו בעליה.

והרמ"ע מפאנו (סי' כו) [הו"ד בכנסת הראשונים] כתב שאדם שאינו מחוייב חטאת יכול להקדיש חטאת. ולכתחילה צריך לשאול על נדרו, אבל אם לא שאל על נדרו והביאו, יצא ידי נדרו, וכמו שמצינו בנדר להביא בבית חוניו, שראוי לישאל על נדרו, אבל אם קיים נדרו קיים, עכ"ד.

[ב] התוסי' (ד"ה רבי) פירשו דמיירי בתמורת חטאת, ולחכי מתה.

[ג] הרמב"ם (פט"ו מעה"ק ה"ג) כתב דמיירי במחוייב חטאת, ואפ"ה הולכת למיתה כיון שחציה עולה, וצ"ב. והכס"מ ביאר דחטאת לאו בת רעיה היא, וכבר הק' הלח"מ דהא חטאת שעברה שנתה לא אזיל למיתה אף שאינה ראויה להקרבה.

והשפ"א ביאר דהוי כחטאת שהפרישה לאיבוד דאזיל למיתה לכו"ע (כדלעיל כד.), והגר"ז ביאר דהוי כחטאת דחוויה דאמר ריו"ח לעיל (כב). דאזיל למיתה, וכ"כ המקד"ד (קו"א סי' א' סק"א), ולחכי אינו דומה לעיברה שנתה, וכמו דאיתא לעיל (כב). דדחויין לחוד ועיברה שנתה לחוד.

[ד] וילה"ע על הרמב"ם דהא סובר (פ"ד פסה"מ, ספ"א תמורה) דמשנה בחטאת לא נתקדש לא קדו"ד ולא קדוה"ג. וא"כ, כיון דחצי חטאת אינה ראויה, ה"ל כמו משנה בחטאת, שאין זה מתאים עם דין החטאת.

והנה בטעמא דרמב"ם דמשנה בחטאת לא מהני, ביארו המרכבת והאו"ש והאה"ז דכיון שאם יתקדש יהא דינו למיתה, לחכי לא נתקדש כל עיקר, והמקד"ד (קו"א סי' א' סק"א) תמה ע"ז מדברי הרמב"ם כאן, דמבוי שמתקדש אע"פ דדינו למיתה.

אמנם למשנ"ת לעיל (כ). טעמא דהרמב"ם הוא דלגבי חטאת חשיב כמו בהמה טמאה, דלא איכפ"ל בזה שראוי לשאר זבחים, אלא בעינן שתהא ראוי לדין המיוחד של האי גברא, וקדושת חטאת לא חלה על מידי דלא חזי ליה. וא"כ פשוט בסוגין, שהרי הא דאזיל למיתה הוא משום החצי עולה שבו, אבל החצי חטאת אכן ראוי לגמרי, ולחכי קדושת חטאת אכן חלה על חציו כיון שהוא ראוי לכך, ופשוט.

והמקד"ד העיר עוד דהא סוגין בע"כ מיירי בזכר, שהרי ר"מ סובר דתקרב עולה. וא"כ איך מתקדש החצי חטאת, והלא סובר הרמב"ם דמשנה בחטאת לא נתקדש קדוה"ג או קדו"ד. ובפירושים וחידושים תירץ דמיירי בנשיא, דחטאתו הוא זכר. והמקד"ד תירץ דהא דסובר הרמב"ם דמשנה בחטאת לא נתקדש הוא דוקא אם הקדישו קדו"ד. אבל אם הקדישו קדוה"ג כמו סוגין, שפיר נתקדש אע"פ ששינה.

[ה] הבה"ז והמרכה"מ והמקד"ד (קו"א סי' ב' סק"ג) הק' קושיא גדולה ע"ד הרמב"ם, דמבואר בסוגין אליבא דר"מ שאם אמר חציה חטאת וחציה עולה, שהחטאת הולכת למיתה. וקשה, הרי מיירי במי שמחוייב חטאת, ונימא פשטא קדושת חטאת בכולה, וכולה תתקדש בקדושת חטאת.

ותירץ המקד"ד דפשטה לא מהני בחטאת, שהחצי השני של הבהמה לא הופרש בשביל החטא. ומבואר מדבריו דדין פשטה לא הוי התפשטות בדיבורו, אלא ההקדש הוא רק על מקצת, והקדש החל במקצת מתפשט לכולו. וכבר קדמו המרכה"מ כאן ביסוד הדברים, דאף דאמרינן פשטה אבל ל"ה קרבנו של המקדיש, ולגבי חטאת בעינן דכל הקרבן יהא קרבנו.

[ו] לכל הפירושים בטעם דהאי חטאת מתה, ילה"ע דהא תינח מצד דין חטאת שבו, אבל הלא גם יש לו חצי עולה, ואמאי נגזר מיתה על הקרבן עולה שבוה. ובמקד"ד (קו"א סי' ב' סק"ג) מבוי דבגלל החצי חטאת יש 'דין מיתה', וזה כולל גם את החצי עולה.

חציה עולה וחציה שלמים

דברי הגמ' צע"ט, שהרי הפסול של הראשון נמצא גם בשני, ואמאי ס"ד שהשני עדיף מן הראשון.

והתוס' (ד"ה מהו) נתקשו בזה, ותימצו דס"ד דכוונת המימר הוא להמיר דוקא בחצי של עולה או בחצי של שלמים. והוכיחו התוס' מזה דהא דממעטינן איברים הוא דוקא איברים ממש, אבל חצי לא חשיבא איברים, ולהכי שייך בו תמורה. וקמ"ל שאפילו אם המיר בחציה, כיון שהקרוב הראשון נדחית, גם התמורה נדחית כמותה.

ולדעת התוס', לכאוי אליבא דהלכתא התמורה היא או כולה עולה או כולה שלמים, אלא דאכתי אינה קריבה דמכח קדושה דחוויה באתה. אבל רש"י כתב שמוכרים את התמורה ודמי חציה עולה ודמי חציה לשלמים. ויש לידחק דהא דנקטינן דדעתו היתה לעולה או לשלמים הוא רק אם היה מועיל שהתמורה תקרב, אבל כיון דמסקינן שאפילו אם המיר בחצי עולה לבד או בחצי שלמים, התמורה גם אינה קריבה, אזי אין לו סיבה להתכוין דוקא לעולה או דוקא לשלמים, אלא דיבורו מתפרש כפשוטו שגם התמורה תהא כעיקר הקרבן וחציה לעולה וחציה לשלמים, ומחודש.

אבל הרמב"ם ודאי לא למד סוגין כמו התוס', שהרי הגרי"ז (פ"ג תמורה ה"ג) הוכיח שהרמב"ם סובר שגם חצי יש בו חסרון של איברים, והא דמהני לעיל הוא דוקא ע"י פשטה דלהכי לא חשיב איברים, וא"כ בנידו"ד אי אפשר להמיר בחצי הבהמה דהוי איברים. והדברים מתאימים שהרמב"ם למד הסוגיא כפשוטו, שהרי כתב (פ"ג תמורה ה"ג) שהתמורה כמו העיקר שהיא חציה עולה וחציה שלמים, והרי לדעת התוס' לכאוי הוי או כולה עולה או כולה שלמים, וכנ"ל.

עכ"פ מבוי ברש"י והרמב"ם שלא פירשו הסוגיא כמו התוס', וא"כ הדרא קושית התוס' לדוכתי, מאי ס"ד דהתמורה עדיפא מעיקר הקרבן, וצ"ע.

והנה בהא דחצי שלמים וחצי עולה אינו קרב, ביאר בחי' הגרי"ז שאינו משום שהוא רק חצי עולה, אלא דחצי עולה סותר את החצי שלמים. ונראה הכוונה שאין זה סתירה בדיני הקרבן בפועל [שהרי לכאוי שייך הקרבה בדינים השונים בשניהם], אלא בקדושת הקרבן, דלא מהני 'קדושה מעורבת', אלא הקרבן צריך להתקדש בקדושה אחת ויחידה, ולהכי הוי קדושה פסולה בזה שיש בה ב' קדושות.

ולמשנ"ת יש לבאר אמאי ס"ד דתמורה עדיפא מעיקר הקרבן, שהרי שלמים ועולה הם שני סוגי קדושות, והיינו שיש מחייב של הקרבה מדין שלמים ומחייב אחר מדין עולה, וכיון שיש תערובת ביניהם, יש סתירה בעיקר יסוד המחייב והקדושה של הקרבן. ולהכי י"ל שיש בדין שיקרב, כיון שהוא קרבן בפני"ע, וקמ"ל שפסול משום שהגיע מכח קדושה דחוויה.

יש דיחוי בדמים

[א] משמע בגמ' שהמקדיש חצי בהמה הוי רק קדו"ד בעלמא ואין צריך מום וגם אין בה איסור גוי"ע, וכן הוכיח האחייעזר (ח"ג סי' נ). אבל הגרי"ז כתב לו [הודפס בסוף הספר מרן הגרי"ז, עמ' עח] דלעולם יש בו קדוה"ג, אלא כשם שמצינו במפריש נקבה לפסח שנקרא קדושת דמים (פסחים צח). אף שיש בה קדוה"ג כיון שאין בה קדושת הקרבה, ה"ה הכא הרי זה נקרא קדו"ד כיון שאין בה קדושת הקרבה, אף שבאמת הוא קדוה"ג.

[ב] ברמב"ן רשב"א וריטב"א (קידושין ז:) מבוי שגם בדמים ממש שייך פסול של דיחוי, אבל תוס' בסוגין (ד"ה שמע, בשה"ז) חולקים ע"ז, ונראה דסברי דכיון שאינו עומד למצותו, לא שייך בו דיחוי כע"ע.

בעלי חיים נידחים

ביומא (סד). נחלקו בזה רב וריו"ח אם ללמוד מבע"מ עובר דבע"ח אינן נידחין. אבל לא נתפרש טעמא מאי שנא בע"ח משחוטין שלא יהא בהם דין הקרבה.

והמאירי (קידושין ז.) כתב וז"ל, אבל בעלי חיים הואיל ועל ידי מום איפשר לו לצאת לחלין אין דיחוי דיחוי שלא להיות חוזר ונראה, עכ"ל. ונראה כוונתו דלא הוחלט קדושתם, שהרי אכתי אפשר לצאת לחולין ע"י פדיון, ופסול דיחוי נאמר דוקא היכא שנתייחד לגמרי להיות קרבן.

ולדבריו בעופות שאין להם פדיון, לכאוי לכו"ע בע"ח נידחים, וקשה דבכריתות (כח). בעשיר שהפריש קן לכבשתו והעני, דאמר רב הושעא הואיל ונדחה ידחה, איתא בגמ' דש"מ בע"ח נידחים, וצ"ע דהתם מיידי בעוף, וצ"ע.

והגר"מ זעמבא (בזרע אברהם סי' כ' סקכ"ח) ביאר טעמא דמ"ד דבע"ח אינם נידחים, דדין דיחוי הוא רק היכא שעומד למצותו, דקרוב קודם שחיטה אינו עומד להקרבה כלל, דאכתי לא נתקדש בקדושת הקרבה ע"י השחיטה, ולהכי לא איכפ"ל בזה שאינו ראוי להקרבתו.

ולפ"ז יצא לחדש דבצפורי מצורע שייך דיחוי לכו"ע, כיון דמצותם הוא מחיים, וגם כתב דאם קרבן נדחה מסמיכה חשיב דיחוי לכו"ע, כיון דמצות סמיכה היא מחיים, עיי"ש.

חציה עולה וחציה מעשר

רש"י (ד"ה חציה עולה) פירש דחצי מעשר לא חל משום שאינו בדרך מנין. והתוס' (ד"ה אמר) תמהו עליו דא"כ אפי' אם אמר כולה מעשר לא אמר כלום כיון שאינו דרך מנין, ועו"ק בחציה מעשר וחציה תמורה, איך יש צד שתחול קדושת מעשר.

והתוס' פירשו שהיה מונה צאנו, ואמר על המעשר שיתקדש חצי לעולה בזמן שיוצא, ושוב הק' ע"ז דא"כ נימא דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, ותירצו דמייירי שהקדישו כמעשר וכעולה בזמן יציאת מיעוטו. והחזו"א (בכורות סי' כז סק"ב ד"ה ובתו' תמורה) ביאר דבריהם דהא דמהני ע"י הקדשו הוא מדין מנאן רבוצין [עי' בכורות נח:], שגם בזמן שאינו מתקדש מאליו, אכתי יכול להתקדש מכח מנינו ודיבורו.

בעיקר קושית התוס' דנימא דברי הרב, תירץ הגר"ז (הל' תמורה) דדוקא בבכור אמרינן כן, דאפי' על הצד שמתקדש כעולה, אכתי הוי פטר רחם וחשיב בכור, ולהכי אמרינן דברי הרב דבכור צריך להתקדש בבכור [וכמו שדייק הגר"ז שם מדברי הרמב"ם], משא"כ במעשר שאם יתקדש כעולה אין כאן תורת מעשר כל עיקר, להכי לא שייך דברי הרב.

והחזו"א שם דן לומר דבמעשר לא שייך דברי הרב, כיון שאם העשירי לא יתקדש, אכתי האחד עשר יתקדש ויקויים דין מעשר, ואי"ז דומה לבכור שאם הראשון לא יתקדש, לא שייך קדושת בכור כל עיקר. ובדעת התוס' שלא אמרו כן, ביאר המהר"ט אלגאזי (פ"ג אות לג סק"ד) שאם יתקדש כעולה, אכתי פוטר התשע מדין מעשר, וגם להלכה אם הקדישו לעולה בזמן יציאת מיעוטו, דאכתי פוטר השאר.